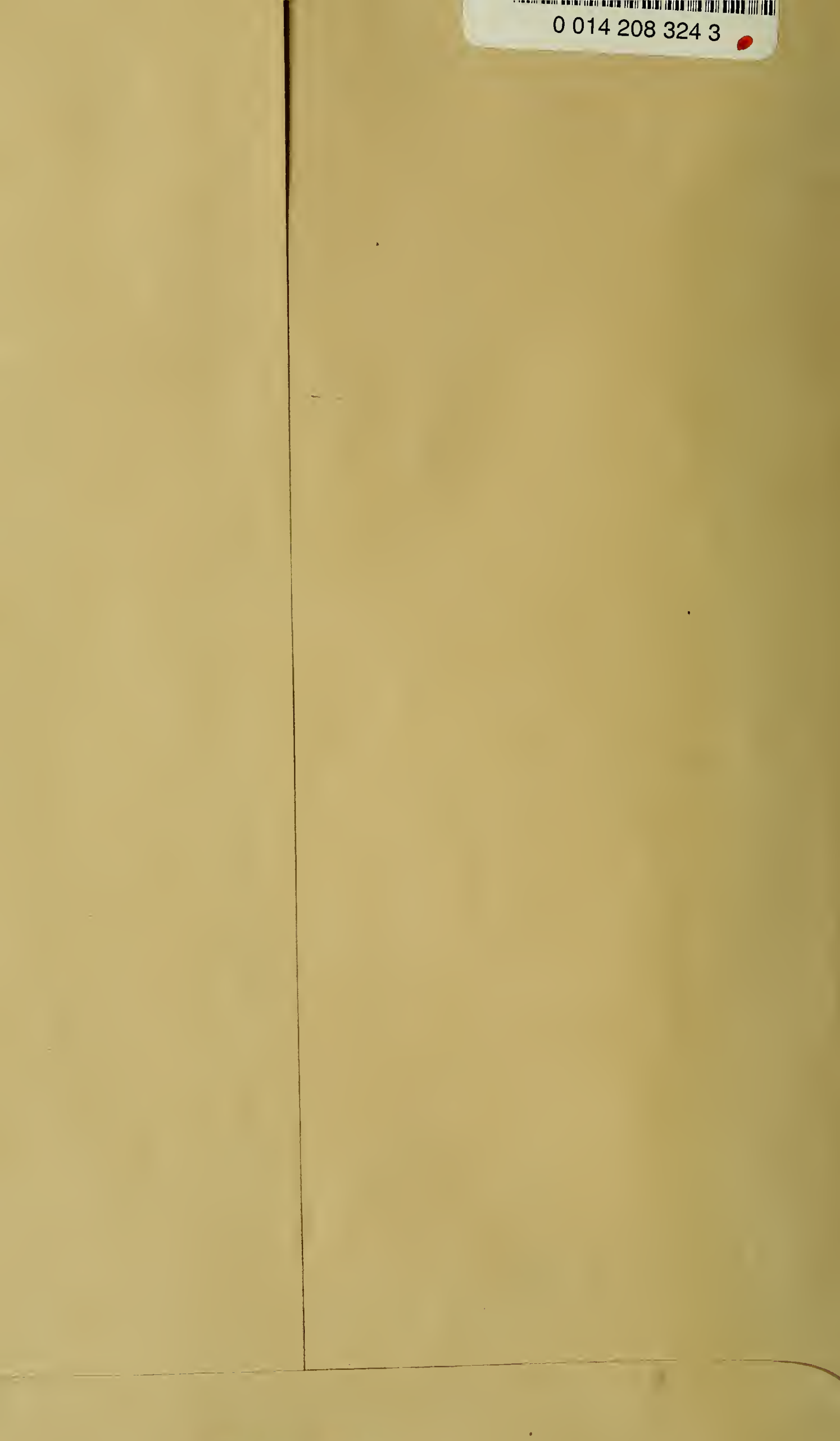

0 014 208 324 3

Compliments of the Author

GSHICHT
FUN DÄ ALTÄ TSAITÄ
IN
PENSILFANI.

("Sketch of the Olden Time in Pennsylvania.")

BY W. J. HOFFMAN, M.D.,
Washington, D. C.

A Paper presented to the American Philosophical Society on the occasion of the Celebration of the 150th Anniversary of its Foundation,

MAY 22-26, 1893.

Reprinted February 7, 1894, from Proc. Amer. Philos. Soc., Vol. xxxii.

PHILADELPHIA:
MACCALLA & COMPANY, PRS., 237-9 DOCK ST.
...1894...

*Gshicht fun dä al'tä tsai'tä in Pensilfâni.**

By W. J. Hoffman, M.D.

Di num'mer fun men'sha in Pensilfâni das fun dä ärsh'tä dai'tshä ai^{n} sīd'lär här shtam'mä, tsē'lä äläwail' kshwi'shä acht hun'rt dau'-send un a^{n} milyân', a'wer wī fīl fun den'nä wis'sä was fer tsai'tä das di al'tä lait als kat hen, wi si arsht a^{n} kum'mä sin in dem landt far sich en hē'met tsä mach'ä. Far en fol'li gshicht tse shrai'wä dēts me^{n} plats uf nem'mä das mer nem'mä därf an so'erä tsait, wī mīr äläwail' un'ser hun'rt un fuf'tsichsht yōres'fesht fai'ärä und wū noch fīl an'ärä â eb'bäs tsä sâ'ghä hen.

Mer wis'sa tsim'lich al das di arsh'tä wai'sä lait in dem shtâdt di Shwē'dä wâ'rä. Dī hen sich shun gset'l'd kat uf der Del'awer im yōr 1638, un wâ'rä därt bis 1655, wi di Hō'lender si raus gedri'wä hen, un dī sin sel'wer raus gepush't war'rä nain yōr shpē'ter, bai dä Eñg'lisha. Wi der Penn kum'ma is in 1682, wâ'rä shun Dai'tshä dabai', un di mensh'ta fun den'na hen sich ni'dter gset'l'd am a plats wu Gär'mendaun [Germantown] nau is.

'Snēksht yōr sin pâr mē^{n} Dai'tsha rai^{n} kum'ma, un so wid'der yē'der yōr bis 1708, und fun sel'ärä tsait â^{n} bis 1720, sin si baim dau'send kum'ma. Di mensh'tä wâ'rä aus der Pfalts, wail un'ich dä

* Sketch of the olden times in Pennsylvania.

REPRINTED FEB. 7, 1894, FROM PROC. AMER. PHILOS. SOC., VOL. XXXII.

i′werich′ä wâ′rä dēl aus Bâ′dä [Baden], Sak′sä [Sachsen], un a′närä fun da glē′na Dait′sha shtâ′ta.

’S landt ab tsä klō′rä und tsä set′lä is lañg′som gañ′gä, und di ä′räwet wâr shwēr. Di hai′ser wâ′rä net so nēksht bai nan′ner das mer laicht psuch′ä kan, od′ter far hilf tsä shpriñg′ä wan eb′bäs wich′tiches gshē′na is. Do hen di lait sich als sel′wer hel′fä mus′sä wan’s krank′ä ge′wa hot, un yē′deri al′ti frâ hot als ir glē′na sek fol gegrai′der kat, far tē â^{n} tsä bri′a od′ter en blash′ter tsä mach′a. Dēl fun den′na retsep′tä hen si draus mit rai^{n} gabrocht′, un del hen si dohin aus gfun′na dar′ich arfär′uñg. Nō war a′wer noch en set men′sha das gebraucht′ hen, un al′lä sar′tä karyō′sä sach′ä gedūn′, das wī’s blūt shtop′pa; gaish′ter aus drai′wa; fai′er lesh′a, kshtōlänä sach′ä tsä fin′na; hek′sä tsä ben′ichä, und so wai′der. Fīl fun den′na âw′erglâ′wa hen aläwail′, noch ân heñ′gär.

Di lait hen als ir duch un kle′der sel′wer mach′a mis′sa, un fer wol tsä fä′räwä hen si del karyō′sä sach′ä gebraucht′.

Flaks brech′ä, hâi′et, ärndt, di sōt, un’s dresh′a, wâ′rä als tsai′tä das ä′räwet gemacht′ hen, un oft′mōls hen di bau′erä nan′ner kol′fä. An so tsai′ta hots als gshpas ge′wä un′ich den yuñ′gä lait.

Am wel′shkarn bash′tä, dep′pich kwil′tä, un latwär′ik rīr′rä hots als mē^{n} nar′haitä ge′wa und do hen si alsamōl′ der dai^{n}he^{n}k′er kshpīlt.

Alsämōl′ hen si in de^{n} fel′der ’s welsh′kärn gebasht′, un wan ēns fun da bū′wa en rō′ter kol′wä kfun′nä hot, hot er ēn′ich ēns fun da mēt gebost′ das är fañg′ä hot ken′na, od′ter das är gegli′chä hot. Wan a′wer ēns fun da mēt en rō′ter kol′wa gfun′nä hot, nō hot där was es ärsht gsē′na hot si gebost′. Wan’s bash′tä fär′tich war, hen si en dans kat, alsämōl′ im feldt, a′wer mersh′tens in der shai′er.

Wan als di yuñg′ä men′ner gañg′ä sin tsä shpär′iyä, sin si shīr al′fart garit′tä. Nō wan si ir gail nēksht am haus a^{n} gebun′nä hen, hen si glai aus′finna kenna eb si wil′kum wâ′rä o′der net; wail, wan di mēt si net gewelt′ hen, hen si ir gail shtē^{n} los′sä, un wan di bū′wa wil′kum wâ′rä hot e′bar di gail glai im shtal kat.

Samsh′dâk ō′wets war shpär′iyä tsait, und bai del fun dä bush lait war’s bund′la’s gebrauch′, so das di kärls als fun samsh′dâks bis mōndâks bai da mēt wâ′rä. Sun′dâks sin si als an di kä′rich gañg′a, un dan hot mer oft rō′ta blak′kä uf da mēt ī′ra hels sē′na ken′na wu di bū′wa si tsu hart gebost′ hen—oder ferlaicht′ a bis′sel gebis′sä.

’S kan sai^{n} das in da âl′tä tsai′ta fershi′denä sach′a kol′fa hen’s bund′la a′rik gebraich′lich tsä mach′ä. Di lait hen hart gshaft un sin no frī ins bed; lich′ter wâ′rä râr und dai′er, und di bū′wa hen

oft wait tsä gē^{n} kat. Oft mols wâr yusht ē^{n} shlōf shtub im haus, und so hen di âl′tä und di yuñg′ä sich hī^{n} gelēkt′ tsä blau′derä o′der tsä shpär′iyä.

Des bund′lä wâr â^{n}na tswa′i’w’l fum aus′landt rai^{n} gebrocht′, un si hen’s â in Nai Yar′ik gedū^{n}′ sowōl′ als in Pensilfâni. Aläwail′ dū′na si noch in Centre County, hi^{n} un dō, a bis′sel bund′lä, a′wer’s nemt nim′mi lañg bis di lait se^{n}′na wi shandbar′lich so en gebrauch′ is.

Ēns fun dä karyōsh′dä sach′ä das mer aläwail′ noch findt, is der wēk wi dēl fun den′na brauch′a dok′tär dū′na. Ē′ner das ich shun fīl yōr ken is gans hend′ich am ras′′lshlañg′a fañg′a. Des dut ar mit em a^{n} said′-enä shnupduch das ar gē′ghä di shlañg hēpt. Di tsēn in der shlañg sin wen′ich tsärik′tsus gebō′ghä, so wan si sich in di hē shtrekt ’s shnupduch tsä bai′sa, hen′ka di tsē^{n} fesht wi hō′ka; sel′awēk dut dar dok′tär di shlañg nō in di hē hē′wa, so das ar mit der an′ärä hand si hin′na am kop nemt. No wâ′rä di tsē^{n} raus geropt′ das si en net bai′sa kan.

Dēl sâ′ghä das mer en shlañg fañg′ä kent un das si em â net bai′sa kent, wam mer di war′tä sâkt:

"Wi Moses di shlañg in der wil′dernes in di hē kō′wa hot, so hēb ich dich uf. Im nâ′ma dem Fa′der, Sâ^{n} un Hai′lich Gaisht solsht du ken gewalt′ ha′wä mich tsä bai′sa."

D’no kam mer di shlañg â^{n}′na gfōr uf hē′wa.

Wan awer di shlañg ēns baist, no wärt en mit′tel gebraucht′ das die lait i′werâl sâ′ghä, dēt nī′mols fē′lä. Der ēn′sichsht wēk aus tsä fin′na eb ’s gut is o′der net, is fär, e′bär’s shtoft re′ghelmē′sich tsä brauch′ä wi ’s gebraucht′ sai^{n} sot. Des is en blants das si mēsh′ter wart′sel hēsa. Der recht nā′mä is *Sanicula marylandica* L. Wen′ich fun der wart′sel wärt ferklopt′ und in mil′ich gekocht′, und no gedruñg′ka; di sēm tsait wärt a fun der ferklop′ta wart′sel in was′ser ksōkt und uf di wund gelēkt′.

Dēl fun da âl′tä â′warglâ′wishä lait sâ′ghä mer sot en hin′kel in der mit dar′ich shnai′tä, und ē^{n} helft uf en shlañga bis lē′ghä; des, sâ′ghä si, tsīkt’s gift aus der wundt so das es hin′kel gans grī^{n} wärt. A′närä sâ′ghä das mer’m’a hin′kel sai^{n} bärt′zel uf di wundt lē′ghä sot, un das es gift so raus getso′gha wärt.

Der alt dok′tär sâkt â das är di ras′′lshlañg′a tsē^{n} ferkâ′fä dēt tsu dä yuñ′gä men′ner, so′ichä wu di mēt si lī′wä mach′ä wod′tä. Der kärl das en mēt′′l lībt das net fil fun īm denkt, dut di shlañg′ä tsē^{n}

in sai^n hen′shiñg, und wan ’s mēt′′l nō sai^n hand nemt kan si sich nim′mi mē^n hel′fä; si mus′n lī′wa eb si wil o′der net.

Wan en ras′′lshlañg ab′getso′ghä is, heñg′ka sī si uf in di sun, so das’s ēl o′der fet, ab′dropst. Des wärt no gebraucht′ far in di ō′ra tsä drop′sä wam′mer hart′härich wärt.

Shlañg′a bis wä′rä â fershī′denä wē′ghä gekiūrt′ in fershi′denä plets. Dēl lait fershtam′pa ’n tswi′w’l un mik′sä ’s uf mit sals, und lē′ghä ’s blashder uf di wund.

In Lecha County hen si als shwart′si shlañg′a wart′sel fai^n gemasht′ un in was′ser gekocht′, un d’r no dafun′ in′nerlich ge′wä un uf di wund gelēkt′. Di sēm tsait hot des, was gebraucht′ hot, dī war′tä gshproch′a:

“Gott hot al′les arshaf′fa, und al′les war gūt,
Als du allē^n, shlañg, bisht ferflucht′.
Ferflucht′ solsht du sai^n un dai^n gift!

Yēd′ermol das es wärt tsiñg aus′gshprochä war, hot der braich′er, mit em fiñger, en kraits i′wer di wund gemacht. Des wart shaint das wan es fum wart tsiñgla har′shtamma dēt; awer dō kam er net shur sai^n, net mē^n das in der brauch′a glâ′wä sel′wer.

Des is ä^{n}na tsai′w’l en alt Daitsh sâ′ghäs, wail mer es shun im a buch find das in Red′in [Reading] getrukt′ war in 1812 oder 1813, wu es so shtedt:

“Gott hatte Alles erschaffen, und Alles war gut;
Als du allein, Schlange, seiest verflucht;
Verflucht sollst du sein und dein Gift.

Fīl lait sâ′ghä â das was en ras′′lshlañg′ en shwar′tsi baist, das di shwarts grât fart genkt un dēt sich shwart′si shlañg′a wart′sel such′a und det dafun′ fres′sa, so das es gift ken shâ′dä dēt.

Wam′mer di ras′′l fun′era shlañg in a glē^n sek′ilchiä bind und am a kind sai^n hals henkt, grikt’s ken gich′tera wan’s tsânt.

Wan di ra′s’l im hut getrâ′ghä wärt, grikt mer ken kop′wē. Lañ′ga tsai′ta tsärik′ hens si als haut, fun e^{n}nicha sar′tä shlañg′a, um den â′räm gebun′nä far ru′matis tsä farhī′ta. Des war shīr gâr uf der sēm plân das wi di bū′wa als ō′la haut um’s bē^n, o′der um en

â′räm, gebun′nä hen far kramp tsä farhī′ta wan si im was′ser wâ′rä far tsä shwim′mä.

Far shtich fun wesh′pä, har′nēsel, hum′′la und ī′ma, hen dēl lait als nas′ser lē^{n}ma uf di wund gelēkt′.

A′närä hen en shtik sil′wer uf der shtich kō′wa. Dēl hen ksât si ken′tä wesh′pä ban′nä, und's sâ′ghä dafōr′ wâr :

"Wish′bli, wesh′bli, shtech mich nicht,
Bis der Dai′w'l di sē′ghä shpricht."

Wam′mer sō getsif′fer uf hē′wä wil â^{n}na gshtoch′a tsä sai^n, mus mer dī war′tä sâ′ghä :

"Weshp [oder was es sai^n mâk], dū hosht net mē^n gewâlt′ far mich tsä shtec′hä, das der Dai′w'l sē′lichkait hot far mich fum dōt tsä wek′kä."

En al′ter hex′a dok′tär hot mer ksât das er ē′nicher hund ba′nä kent das er net blaf′fä kent. Wan er der hund sē^n′na dēt, dēt ar en shtik hols, o′der, noch bes′ser, en fen′sä shtâ′kä, in grund rum dre′ä, und di wart′ä sâ′ghä :

"Hund′li hald dai^n mund′li,
Bis där shtâ′kä wid′der recht
Kumt im grund′li."

Wan ar no wid′der tsarik′ gēt drēt ar den shtâ′kä, o′rder's shtik hols, rum, we's dafōr′ war.

Des laut a′rik fīl das wan es fun ēm a^n âl′tä buch genum′mä wär [getruk′t beim Hō′hman in Reading abaut 1812–'13], wū's shtēt :

"Hund, halt deinen Mund auf die Erden ; mich hat Gott erschaffen ; dich hat er lassen werden.

† † †

"Dies machst du nach der Gegend hin, wo ungefahr der Hund ist ; den du musst die Kreuze machen nach dem Hunde zu, und er darf dich vorher nicht erst sehen, und du musst auch erst den Spruch sagen."

Der sēm brauch′a dok′tär sâkt â das er rōt′lâfä shtop′pä kent wan er di hand drei mōl i′wer der wē plats raibt, und yē′dermol di war′tä sâkt :

"Der rōt′lâfa un drach fârt i′wer 's dâch :
Der rōt′lâfa fargi^{n}gt′, un der drach fershwint′."

Far en shnit tsä hē′lä, shnait mer drai kart′sä shtek′, elchiär fun ep′′l hols. Nō nemt mer si gshwish′a di fiñ′gär und hēbt di

en′ner ēns noch em a′närä, wed′der den shnit, wik′′lt si ai^n in babīr′ o′der lum′pa und henkt si in der sharn′shte^n. Wi no di shtek′-elchair uf drik′lä wärt di wund druk′kä und hēlt.

Far wârt′sä tsä färdai′wä, raibt mer yē′deri wârts drai mōl und sâkt:

"Der hin′nersicht und der fär′sichsht;
Der hin′nersicht und der fär′sichsht;
Der hin′nersicht und der fär′sichsht."

Des kan a′wer yusht glik′lich gadu^n′ sai^n wa mer tswē men′ner uf em gaul sēnt.

Noch en wēk far en wârts tsä fardra′iwa is wa mer′n bend′′l drum bindt und no grât ab nem′ma und wek henk′ka un′ich ’s dach. Wi der bend′′l färfault so gēt di wârts wek.

’S dut färlaicht′ ken shâ′dä wa mer a wen′ich e′bäs mē^n sâkt fun da hai′ser un ’s hēm′lewä. Di eld′shtä hai′ser wâ′rä natī′rlich fun blek, a′wer si hen e′wä glai â a^n′fañgä shtē^n′nä tsä bau′a.

Mer wis′sa shīr al, das di shai′erä gawē′^{n}netlich grē′ser un bes′ser gebaut wâ′rä wīdi hai′ser. Shīr al′les das im haus gebraucht′ wâr, wâr hēm′gemacht. Dish, shtīl, bed′lâdä, lich′ter-shtek un fet′-lichter, kär′äpet und dep′pich, sowōl wi di klē′der un shū, wâ′rä bai ens o′der’m a′närä in der noch′barshâft gemacht′.

Di waib′slait hen der flaks gshpun′na, un di kär′äpet lum′pa tsam′ma ganēt′, wail di men′ner’s duch un der kä′räpet gewō′wa hen. Di waib′slait hen a di shtrimp und hendshiñg gshtrikt.

We′ghä wâ′rä shpâr, un dī was es net ärfor′da hen ken′na en weg′′lchia tsä hal′ta hen lâ′fä mis′sa far uf psuch o′der an di kär′ich tsä gē^n.

Di menshta sin gâ rit′ta, wail di wēghä e′wa net i′weral gūt wâ′rä, un debai′ hot mer so fīl bes′ser rum gekent′. Hoch′tsich part′is sin tsum pâ′rä gerit′tä, un sel′amōls hot di pâ′räsfrâ di hoch′tsich kuch′a und a′ner es′säs gfun′nä. Al′samōls hot der pâ′rä gâr niks grikt far sai^n dinsht.

Ō′wets hot als shīr al′lä famil′iä gekoch′ter mush kat. Der wâr i′närä grō′sä shi′s′l mit mil′ich, in der nut fum dish, und do hot sich no yē′ders sel′wer kol′fä.

Wan si mitdâks flēsh kat hen, mit grē′wi—dun′kes hen si ’s kē′sa—no hot yē′ders sai^n brōd in glē′na shtik′ker farbroc′hä und mit′erä ga′w′l in di shis′sel gedunkt′. Do hots alsamōl′ shtrait gewa wan ens sai^n dun′kes âl ges′sä kat hot, und hot no saim noch′bar sains shtē′la wel′la. Sauer kraut hen als del lait mit da fīs nun′ner

gedrē′ta, wail si 's net mit em shtemp′′l färdä′wä hen wol′la. Bâi, un shnits un knep, hen si â als fīl mēn ges′sä wī hait′sedâks. Ōbsht wâr als gedärt′, und fīl hen si â ain gemacht far im win′ter tsä es′sä.

Lad′wärik par′tis hen si als im shpōt′yor kat, wan di ep′′l tsaitich wâ′rä un der sai′där wâr shun gemacht′. Dō hen si als dergân′sä dâk ep′′l gshēlt un im sai′dar gekocht′, un wi es no shīr fär′tich war, gē′ghä ō′wets, sin di bū′wa kum′ma tsä hel′fa, und wan al′les fär′tich wâr hen si en dants kat.

Alsämōl′ hen si a′rik gemacht′, mit nan′ner rum nar′rä; und si hen als ksât dâs dro′wä in Le′châ coun′ti 'n par′ti mōl′di kats sō geyâkt′ hen das si 's letsht in der kes′sel getshumt′ is. Nō, wi ens gfrōkt hot was si a′wer nau mit em lad′wärik dun ken′ta, hot di alt ksât, "Ai, mer shik′ka 'n e′wa noch Mach Tshonk′" [Mauch Chunk]. Si sâ′ghä dart hait noch, wan e′pas net gut is, das mer's noch Mach Tshonk shik′ka sot.

Di rēl′wē′ghä un di eñg′lisha shū′la mach′a en gros′ser un′nershit un′ich dâ lait, so das mer nim′mi so fīl Daitsh härt wi drais′ich yōr tsärik′; un was noch bes′ser is, is das di âl′ta âw′erglâ′wa shtar′ik aus gē′na. Di kin′ner lar′nä was recht und nōt′wennich is, un hal′ta sich uf mit der tsait.

Phonetics.

a as in father.
ä as in hat.
â as in law.
e as e in bet.
ē as a in ale.
i as i in it.
ī as e in feel.
o as u in hut.
ō as o in pole.
u as oo in foot.
ū as oo in fool.
ai as in aisle.
âi as oy in boy.
tsh as ch in chip.
gh as soft g, approaching the sound of ch in ach, or Arabic *χ*.
ñg as in sing.
' apostrophe indicates the elision of a sound.
′ added to accented syllables.
n the superior *n* indicates that the preceding vowel is to be nasalized.

Note.

Other papers by the present writer, relating to the Pennsylvania Germans, were published in the *Proceedings* of this Society, Vol. xxvi, 1888, as follows: "Grammatic Notes and Vocabulary," pp. 187–285; "Folk-Medicine," *ibid.*, pp. 329–352. Also in the *Journal of American Folk-Lore*, Boston and New York, Vol. i, 1888, as follows: "Folk-Lore," pp. 125–135; Vol. ii, 1889, "Folk-Lore," pp. 23–35; and *ibid.*, "Tales and Proverbs," pp. 191–202.

LIBRARY OF CONGRESS
0 014 208 324 3